

Antički literarni izvori o augurima

Braica, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:848430>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-24**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Preddiplomski sveučilišni studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni)

Ivan Braica

Antički literarni izvori o augurima

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Preddiplomski sveučilišni studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni)

Antički literarni izvori o augurima

Završni rad

Student/ica:

Ivan Braica

Mentor/ica:

Daniel Nečas Hraste, viši predavač

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivan Braica**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Antički literarni izvori o augurima** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 7. rujna 2017.

SAŽETAK

Ovaj se rad bavi antičkim literarnim izvorima o augurima koji su tumačili božju volju. Osnova za pronalaženje izvora bila je Regellovo djelo *Fragmenta auguralia* i Wissowino djelo *Religion und Kultus der Römer*. U radu su sadržani autori koji su nam ostavili najviše podataka o augurima, a u prikazu podataka nastojalo se pratiti Regellov tematski redoslijed. Rimski su autori, čiji se podatci u radu donose, Fest, Servije, Ciceron, Varon, Livije, Gelijski, Plinije Stariji, Makrobije, Harizije, Plaut, Nonije Marcel i Donat, a grčki Plutarh, Kasije Dion i Dionizije Halikarnašanin. Na kraju je ukratko opisano zašto su se u njihovim djelima nalazili ti podatci.

Ključne riječi: augur, religija, auspiciji, svećenici, Rim, obred, kolegij, inauguracija

AN EXAMINATION OF ANCIENT LITERARY SOURCES FOR THE AUGURAL PRIESTHOOD

ABSTRACT

This paper examines the ancient literary sources for the augural priesthood, which interpreted the divine will. Regell's *Fragmenta auguralia* and Wissowa's *Religion und Kultus der Römer* were used as a basis for the sources. The paper presents authors who have left us the most significant amount of information, following Regell's thematic outline in the presentation of the data. The Roman authors whose pieces of information are presented here are Festus, Servius, Cicero, Varro, Livy, Gellius, Pliny the Elder, Macrobius, Charisius, Plautus, Nonius Marcellus and Donatus, and the Greek authors are Plutarch, Cassius Dio and Dionysius of Halicarnassus. Lastly, the reason as to why these authors had such information in their works is briefly explained.

Key words: augur, religion, auspices, priests, Rome, rite, college, inauguration

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OSNOVNO O AUGURIMA	1
3. SEXTUS POMPEIUS FESTUS	1
4. MAURUS SERVIUS HONORATUS	5
5. MARCUS TULLIUS CICERO	8
6. MARCUS TERENTIUS VARRO	9
7. TITUS LIVIUS	11
8. AULUS GELLIUS	11
9. OSTALI LATINSKI IZVORI	12
10. GRČKI IZVORI	13
11. ZAKLJUČAK	14
LITERATURA	16

1. UVOD

U ovom radu pisat ću što nam antički izvori, i na latinskom i na grčkom jeziku, kažu o augurima. Za pronalaženje izvora koristio sam se za ovu temu važnim Regellovim djelom *Fragmenta auguralia* što sam u nekim slučajevima nadopunio pomoću djela *Religion und Kultus der Römer* koje je napisao Georg Wissowa. Rad je koncipiran tako da ću za svaki izvor, odnosno za svakog pisca koji nam je za ovu temu važan, navesti podatke nastojeći se držati Regellove tematske podjele.¹ Sumnjivije ili manje važne dijelove u nekim ću slučajevima zanemariti. Izvorni tekstovi su, osim ako drukčije piše, prema izdanjima iz PHI kolekcije tekstova. U zaključku ću se ukratko osvrnuti na razloge zbog kojih su se ti autori doticali auguralne tematike.

2. OSNOVNO O AUGURIMA

Auguri su svećenici koji su pripadali augurskom kolegiju i koji potječu od vremena kralja Nume, a s vremenom je njihov broj porastao na 16 (za vrijeme Cezara).² Bilo bi krivo reći da su proroci, i to je najbolje pokazati na primjeru: ako se išlo u bitku, augur (ili druga osoba koja obavlja auspicije) ne bi pitao boga kako će ta bitka proći, odnosno tko će izaći kao pobjednik, nego bi pitao boga smije li se uopće ići u tu bitku, dopušta li on to. Auguri ili auspici obavljali su augurije ili auspicije, a postoje razne teorije koje su pokušale objasniti razliku između ta dva termina.³ U tom obredu oni su motrili znakove koji su se mogli manifestirati na više načina, na primjer preko gromova, ptica, četveronožaca ili pak preko izglednijih kokoši. Auguri su imali veliku političku moć zato što su mogli utjecati na službene državne čine i postavljanje magistrata pomoću svoje moći veta – dovoljno je da kažu da su vidjeli nepogodne znakove. S vremenom je poznavanje njihova umijeća opadalo i postajalo banalno, tako da bi se u klasično vrijeme koristile izglednije kokoši čije je pohlepno zobanje bio dobar znak.

3. SEXTUS POMPEIUS FESTUS⁴

Sekst Pompej Fest gramatičar je iz II. po. Kr. stoljeća koji je sažeo važno djelo *De verborum significatu* gramatičara Marka Verija Flaka koji je živio u Augustovom dobu i podučavao mu je unuke, a umro je za vrijeme cara Tiberija.⁵ Festovo djelo *De verborum*

¹ Ovo je njegov redosljed: auguralni znakovi, auspiciji i auguriji, obred auspicija, inauguracija, *templa* i naposljetku auguralno pravo.

² Wissowa, 1912: 523.

³ Dumézil, 1996: 595.

⁴ Za Pavla sam koristio izdanje de Ponor, 1889.

⁵ Vidi više pod „V. Flaccus, M.“ i „F. Sex. Pompeius“ u *Der Kleine Pauly*.

significatu obuhvaćalo je 20 knjiga i bilo je abecedno poredano; velik je dio izgubljen.⁶ Fragmentarno očuvan Festov tekst počinje slovom *M*, no imamo i sažetak samoga Festa koji je napisao Pavao đakon u VIII. stoljeću i koji je, za razliku od jedinoga sačuvanog Festova rukopisa, sačuvan u više rukopisa.⁷ U radu će se referirati i na podatke koji su sačuvani u Pavlovu sažetku.

Na samom početku (koji je očuvan isključivo kod Pavla) daje se etimologija riječi *augur* i *auspicium* (Paul. 2). Etimologija riječi *auspicium* točna je (*ab ave spicienda*; kombinacija riječi „ptica“ i „gledati“), dok za riječ *augur* nije (*Augur ab avibus gerendoque dictus, quia per eum avium gestus edicitur*; augur je etimološki prema Festu onaj preko kojega se opisuju kretnje ptica).⁸

Prema Festu postoji pet vrsta znakova koje motre državni auguri (*augures publici*), a to su: znakovi *ex caelo* (s neba), *ex avibus* (iz ptica), *ex tripodis* (u klasično vrijeme redovito iz kokoši), *ex quadripedibus* (iz četveronožaca) i *ex diris* (iz zlokobnih znakova) – (Fest. 261). Za znakove s neba Pavao đakon kaže da se nazivaju *caelestia auguria*, i da su to znakovi kada grmi, i u vidnom i u slušnom smislu (Paul. 64). Dnevne gromove nazivaju *dium fulgur* i smatraju ih Jupiterovim gromovima, dok noćne smatraju Sumanovim (Paul. 75). Ako ne znaju jesu li dnevni ili noćni, onda ih nazivaju *provorsum fulgur* (Fest. 229). Ponavljajući gromovi, koji potvrđuju značenje prošlih, nazivaju se *adtestata fulgura* (Paul. 12). Ako udari sličan grom koji isto označava (kao i prošli), te tako odobrava čin radi kojega se obavljaju auspicii, to je *renovativum fulgur* (Fest. 289). Fest navodi da jedna osoba (tekst oštećen, †Grapus†) kaže da su *peremptalia fulgura* munje koje svojom silom poništavaju prijašnje munje ili znakove (Fest. 214).

Što se tiče znakova iz ptica, Fest ih dijeli na *oscines*, a to su ptice koje svojim pjevom daju znak, poput gavrana, vrane i ćuka, i na *alites*, koje krilima i letom daju znakove, poput sokola, bukoča, orla, supa i jastreba (Fest. 197). Marsov i Feronijin djetlić (ili svraka, tekst nije potpuno jasan) i sova (nije sigurno koja je točno ptica *parra*) ubrajaju se i u *oscines* i u *alites* (Fest. 197). Ako pjevom gavran, vrana, ćuk, sova ili djetlić daju znak, to se naziva *oscinum tripodium* (Fest. 197). Bukoč se u auguralnim knjigama naziva *Sanqualis avis*, zato što je pod zaštitom boga Sanka (Fest. 317). Ptice koje u auguriju sprječavaju da se nešto obavi, odnosno daju nepovoljan znak, nazivaju se *inebrae aves*; zato se sve što nekoga usporava ili ga tjera na odgađanje naziva *inebra* (Paul. 109). Fest spominje pticu koja sama sebe čupa, *voisgra*, i kaže

⁶ Vidi više pod „Pompeius Festus, Sextus“ u *Oxford Classical Dictionary*.

⁷ Warmington, 1935: xi.

⁸ Moderni etimološki rječnici riječ *augur* povezuju s *augere* – vidi npr. de Vaan, 2008: 61-62.

da je auguri nazivaju *fulcillans* (Fest. 371). U jednom rekonstruiranom dijelu spominje se ptica koja ispušta glas s najvišega vrha i koju auguri nazivaju *supervaganea*, zato što joj naziv kaže da u najvećim visinama luta iznad svega, *superque omnia vagatur* (Fest. 305). *Circanea* je ptica koja leti u krug (Paul. 43), *remores aves* ptice su koje daju znak za odgađanje (*remorari*) nekog čina (Paul. 276), ptica *arcula* i *clivia auspicia* sprječavaju izvršenje nekog čina (Paul. 16; Paul. 64). Riječ *alter* može također označavati nešto loše, pa je tako u augurskom izražavanju *avis altera* nepogodna ptica (Paul. 7). S druge strane, pogodne ptice koje dopuštaju izvršavanje nekog čina nazivaju se *admissivae aves* (Paul. 21). Ptice s lijeve strane i općenito lijeva strana su *sinistimum auspicium*, onaj koji dopušta da se čin izvrši (Fest. 339).

Odličan je znak (*sollistimum tripudium*) kada ptici ispadne iz kljuna ono što nosi, ili ako se sruši čvrsta stijena ili korjenito stablo, a da se to ne dogodi po ljudskoj grešci, što bi bio *vitium* (Fest. 298). Gusta kaša (*puls*) osobito se davala kokošima u auspicijima, i bilo je nužno da nešto od te kaše padne na pod, što bi činilo *tripudium* odnosno *terripavium*; smatralo se da je dobar znak ako kokoši za vrijeme auspicija žderu i ako im iz usta hrana ispada, a ako ne bi jele, to se uzimalo za predznak neke opasnosti (Paul. 244). Moguće je da je *insipere far in olam* izraz za bacanje pira⁹ kokošima (Paul. 105). Na jednomu slabije očuvanom mjestu može se zaključiti da *sonivio* ima u augurskom jeziku isto značenje kao i *sonanti* (Fest. 290), a na drugom da je *sonivium tripudium* znak kada padajući pir (ako je *puls* točna *lectio*) proizvodi zvuk (Fest. 297). U Fest. 344 može se iščitati da se prije govorilo *spicio* bez prijedloga (npr. *inspicio*). Za *signa ex quadripedibus* imamo podatak da se znakovi koje daje lisica, vuk, zmija, konj ili neka druga četveronožna životinja nazivaju *pedestria auspicia* (Paul. 244). Znakove *ex diris* ne spominje.

Postojala su takozvana *verniseria auguria* koja su možda bila povezana s proljetnim sijanjem (Paul. 379). Spominje se i *peremne* augurij (*per, amnis*) koji se obavljao prije prelaženja preko rijeke, na primjer, ako bi magistrat nešto htio u polju činiti, pa bi rijeku Petroniju prešao tek nakon obavljanja auspicija (Fest. 250). Ako nešto ispadne unutar prostora ograđenog za auspicije (*templum*), poput grane iz ruke (moguće je da se misli konkretno na augurov *lituus*), to se zove *caduca auspicia* (Paul. 64). Od jezičnih zanimljivosti Fest nam kaže da *paludati* u auguralnim knjigama znače oružani, urešeni (Fest. 253). Postojao je i nekakav bunar (ili rupa) koji se nije mogao od rijeke ili potoka vidjeti, a auguri su ga zvali *Manalis fons* (Fest. 157). Jedan loše očuvan dio možda u sebi sadrži augursku terminologiju, ako prihvatimo da piše „*Promellere... lituum promovere*“, što bi značilo da *promellere* znači *micati naprijed*

⁹ Stara rimska hrana.

augurski štap (Fest. 253); s druge strane, kod Pavla đakona piše „*Promellere litem promovere*“ (Paul. 252). Ima još nekih arhaičnih izraza, tako u augurskoj molitvi *bene sponsis beneque volueris* ima značenje *bene sponsonderis beneque volueris*, *serpula serps[er]it* znači *serpens irrepserit*, *solino* znači *consulo*, a *suad ted je sic te* (Fest. 351). Postoji i izraz *sarte*, koji se u auguralnim knjigama koristi *pro integro*: „<sane sarctequ>e audire vi...“, vjerojatno u nekakvom obrednom značenju (Fest. 322). *Negritu* u auguriju znači *aegritudo* (bolest) (Fest. 165).¹⁰ Za riječ *marspedis* ili *maspedis*, koja se koristi u molitvi za vrijeme žrtve *solitaurilia*¹¹ odnosno *suovetaurilia*, kaže da čak ni augur Mesala nije mogao otkriti što znači (Fest. 161).

Auguri u obredu zazivaju bogove mane, kao i višnje i podzemne bogove (Fest. 157). Ako bi tokom auspicija vidjeli da ptica odlazi u smjeru iz kojega je došla, to se naziva *respicere avem* (Fest. 289). *Sinistrum* je bilo sretno i pogodno, barem dok nije narušena obvezna tišina (odnosno manjak grešaka, mana), *silentium*; prema tome, kaže se *silentio surgere* kad obred nije narušen (što bi onemogućilo izvršenje čina radi kojeg su se obavljali auspiciji) - Fest. 351. Detaljnije se opisuje izraz *silentio surgere* na drugom mjestu, gdje piše da to znači kada se nakon ponoći radi auspicija iz kreveta ustane u tišini i sjedne na tlo, pazeći kako se ne bi ništa udarilo do ponovnog vraćanja u krevet – to je *silentium*, manjak mane u obredu; postoji neslaganje glede kreveta i ponovnog vraćanja u njega (Fest. 348). Lijeva strana (*sinistrum*), koja je dobar znak, bila je proizvoljna, odnosno onaj tko bi obavljao auspicije sam bi odlučio o tome (Fest. 351). Spriječiti skupštinu (*prohibere comitia*) kaže se *vitiare diem morbo* („bolešću učiniti dan nepogodnim za službene poslove“), no Katon kaže da, ako bi tko od sluga ili sluškinja u dronjcima pustio vjetar, a da ga on (Katon) ne čuje ili osjeti, to ne čini *vitium*; isto vrijedi i ako bi se sluzi ili sluškinji nešto (što obično sprječava skupštine) dogodilo dok spavaju (Fest. 234). Iz jednog oštećenog dijela teksta može se pročitati da *rumentum* znači prekid (Fest. 270).

Pavao kaže da je glagol *contemplari* od riječi *templum*, odnosno mjesta koje se može iz svakoga smjera vidjeti, i s kojega se može gledati u svakome smjeru (a to su mjesto *antiqui* nazivali *templum*) – Paul. 38. Iz jednoga djelomično rekonstruiranog dijela može se pročitati da su *tesca* mjesta namijenjena za augurij i granice tog mjesta također su granice za augurij (Fest. 356). Ako auguri neka mjesta ograde daskama ili tkaninom uz korištenje određenih riječi i to tako da nema više od jednog ulaza, to nazivaju *minora templa*, što znači da je *templum* mjesto tako određeno ili ograđeno, da je na jednoj strani otvoreno i da ima kutove spojene s tlom (Fest. 157). Fest kaže da su ono što je u njegovo vrijeme bilo nazivano utvrdom (*arx*,

¹⁰ Očigledno je *nec ritu*.

¹¹ Žrtvovala bi se divlja svinja, ovan i bik.

kapitolska tvrđava) prije nazivali *auguraculum* jer su tu auguri javno obavljali auspicije (Paul. 18). Učvršćena zvijezda od bronce, napravljena po uzoru na zvijezdu na drugim inauguriranim mjestima, označava sreću i naklonost (Fest. 351).

O javnom, državnom auguralnom pravu ovo se može iščitati iz Festa. U auguralnim knjigama augurima se *spectio* stavlja i za motrenje (*aspectio*) i za objavljivanje (*nuntiatum*), a onima po čijem bi nahođenju magistrati obavljali činove daje se samo motrenje, bez objavljivanja, kako druge ne bi priječili (Fest. 333). Prema Festu neki misle da je *maximus praetor* („najveći pretor“) onaj koji ima najveći *imperium*, dok drugi misle da je to najstariji pretor; za kolegij augura određeno je (jer se u *Salutis augurio* („auguriju sigurnosti“) pozivaju *praetores maiores et minores*) da se to odnosi na *vim imperii*, a ne na dob (Fest. 161). Fest kaže da Lucije Cezar smatra da je *maior consul* ili onaj oko kojeg su *fasces* (snopovi pruća), ili onaj koji je prvi postao konzul i da je *praetor Urbanus maior*, a ostali *minores* (Fest. 161). Primaknuti termin na bliži dan (*referri diem predictam, id est anteferri*) bez dopuštenja augura zabranjeno je – *religiosum est* (Fest. 289).

4. MAURUS SERVIUS HONORATUS

Servije je živio na prijelazu s IV. na V. st. i autor je komentara na Vergilijev opus koji je sačuvan u kraćoj i dužoj verziji.¹² Duža verzija naziva se *Servius auctus* i moguće je da je to dopuna kraće verzije nastala u VII. ili VIII. st.¹³

Servije je u komentaru na Verg. A. VI 190 napisao da se *auguria* dijele na *oblativa* (dana, netražena) i na *inpetrativa* (tražena). U moći je onoga tko gleda odlučiti odnose li se *oblativa auguria* na njega ili ne (Serv. A. XII 259). Promatranje znakova s neba ili iz ptica kaže se *servare de caelo* odnosno *de avibus* (Serv. A. VI 198). Ako bi *auspicium* bio *de caelo*, to se u augurskom govoru naziva *maximum auspicium* („najveći auspicij“) – Serv. A. II 693. Što se tiče ptica, Servije kaže da jato ptica ima manji značaj od jedne ptice (Serv. A. IV 462); *alites* su određene vrste ptica koje krilima ili letom daju znak (usp. Fest. 197), i, ako su povoljne, nazivaju se *praepetes* („naprijed leteće“), a ako su nepovoljne nazivaju se *inebrae* (Serv. A. III 246). Za *oscines* kaže da su *malae* (loše, nepovoljne), a da su *praepetes* povoljne, *bonae*, no odmah zatim kaže „ili suprotno“ (Serv. A. IV 462). Na jednom drugom mjestu ima još podataka koji izgledaju malo neuredno, no to bi se moglo pripisati razlikama između Servija i *Servii aucti*: piše da su *praepetes* ptice koje, kao povoljan znak, lete ispred onoga tko obavlja auspicije,

¹² Vidi više pod „Servius (2)“ u *Der Kleine Pauly*; u ovome radu koristit ću i dužu i kraću verziju bez posebne naznake.

¹³ Vidi više pod „Servius“ u *Oxford Classical Dictionary*.

i općenito piše da se ptice dijele na *oscines* (koje „ustima unaprijed govore budućnost“) i na *praepetes*, koje znakove daju svojim letom; zatim se opet *praepetes* dijele na one koje lete visoko i koje se nazivaju *praepetes*, i na one koje lete nisko i nazivaju se *inferae* (Serv. A. III 361). Ptice koje svojim pjevom daju loš znak nazivaju se *obscenae aves* (Serv. A. III 241). Labud, po mnogima, nije auguralna ptica i ne nalazi se u augurskim komentarima, no u nekim skrivenim knjigama piše da bilo koja ptica može dati znak, osobito ako se ne traži; tu Servije čini razliku između *augurium* i *auspicium*, govoreći da je *augurium* tražen i da se dobije od određenih ptica, dok *auspicium* nije tražen i može se dobiti od bilo koje ptice (Serv. A. I 398). Na istome se mjestu može pročitati da se golubice ne nalaze među auguralnim pticama.

Za *signa ex tripudiis* Servije spominje znak koji naziva *tripudium sonivium* (od zvuka), na primjer ako se sruši korjenito stablo ili ako se zatrese zemlja (Serv. A. III 90). Spominje i *iugetis augurium* (što bi bio *signum ex quadripedibus*), što je znak koji daje ujarmljena marva (*ex iunctis iumentis*), i da se ispregnutom marvom pazi da ne bi magistratu koji će proći ususret došla kola (Serv. A. III 537). Što se tiče znakova *ex diris*, kaže da je *dira* gnjev bogova (*deorum ira*)¹⁴ i da se pokazuje ili preko znakova ili na bilo kakav način, s bilo koje strane; također kaže da i ptice mogu dati *dira auspicia* (Serv. A. IV 453).

Ima još toga što Servije kaže o znakovima. Postoje *auspicia maiora*, u kojima se ne koriste *tripudia* i nema molitve (*precatio*), i njima se poništavaju auguriji ptica i ostalih stvari, a Servije nam daje primjer: ako djetlić ili sova daju *auspicium*, a zatim orao da suprotan znak, vrijedit će orlov znak; postoji više stupnjeva auspicija (Serv. A. III 374). U augurijima prijašnji znakovi prepuštaju mjesto kasnijima (Serv. A. XII 183); manji auguriji (*minora auguria*) prepuštaju mjesto većima (*maiora*), makar se pojavili prije (Serv. b. IX 13). Na jednom mjestu Servije kaže da Anhiz po rimskom običaju traži od Jupitera da utvrdi već viđene znakove (*ut visa firmentur*) budući da nije dovoljno vidjeti jedan augurij ako nije potvrđen sličnim; ako su sljedeći znakovi drukčiji, onda prijašnji ne vrijede (Serv. A. II 691). Kada Vergilije *omnibus idem animus* („svi jednako misle“) Servije kaže da je to Vergilije rekao prema auguralnom nauku, i da se to zove *consensio* (Serv. A. III 60). U auguralnim knjigama za *ostentum* se uzima i ako se nebo razjapilo (Serv. A. IX 20).

Kod Servija razlika je između auspicija i augurija to što auspicij uzima u obzir sve stvari (*auspicia omnium rerum*), dok auguriji samo određene stvari (*auguria certarum*), a obavljati auspicije može tko hoće čak i u inozemstvu, dok se auguriji smiju vršiti samo u domovini (*in patriis sedibus*) – Serv. A. III 20. *Stativum augurium* augurij je u kojem se uzima u obzir na

¹⁴ Lijepo zvuči, ali nije točno; vidi de Vaan, 2008: 171.

kojem se mjestu trebaju izvršiti auguriji (Serv. A. III 84). Jedna je vrsta tog *stativi augurii* i *capillor*, a to je kada se nakon obavljenih auspicija uzima stablo i posvećuje Jupiteru Munji (Serv. A. X 423). Za skupštine i vođenje rata rimski je običaj bio uzimati *pullaria auguria*, augurije iz kokoši (Serv. A. VI 198). Na jednom mjestu gdje Vergilije opisuje Turnovo obraćanje Iridi i nailaženje na vodu, Servije kaže da je to učinjeno po uzoru na običaj augura koji bi, ako bi nakon prihvaćenog augurija došli do vode, nagnuti pili i zatim se rukama i molitvama zavjetovali, kako bi viđeni augurij, koji je intervencijom vode prekinut, ustrajao (Serv. A. IX 24). Prokomentirano je i Vergilijevo korištenje glagola *vellere* za rimsko znakovlje koje je bilo postavljeno u taborima i koje se trebalo, kada se išlo u bitku, nakon obavljenih auspicija izvući iz zemlje (*vellere signa*); među augurije ubrajala se i lakoća s kojom bi se izvuklo to znakovlje, tako da postoje i primjeri koje Servije daje gdje je poteškoća u izvlačenju znakovlja bila loš znak (Serv. A. XI 19).

Sedere bi u augurskom govoru značilo *augurium captare* („uzimati augurij“) zato što su se, nakon određivanja dijelova neba, auguriji motrili sjedeći; Servije spominje i *trabea*, odijelo širokoga grimiznog ruba, koje su između ostalih nosili i auguri (Serv. A. IX 4). Sredstvo za određivanje dijela neba bio je *lituus*, zakrivljeni štاپ – rukom to nisu smjeli raditi (Serv. A. VII 187). Kada se moli više bogova nego u ostalim dijelovima augurija za pomoć i kada se traži dobar ishod, to se naziva *precatio maxima* (Serv. A. XII 176). Auguralne knjige rijeku Tiber nazivaju *coluber*, zmija (Serv. A. VIII 95); u istim knjigama, prema Serviju, piše da je Junona nadležna auspicijima (Serv. A. IV 45). *Invocatio* je molitva da se odagnaju zla, poradi čega se vršio *sacrificium augurale*, auguralni obred (Serv. A. III 265). *Legum dictio* izgovaranje je uvjeta augurija određenim riječima (Serv. A. III 89). Zvuk gromova nesretan je zato što se njime poništavaju auspiciji (Serv. A. IV 161). *Condictio* je objavljivanje tko će biti zadužen za inauguriranje (Serv. A. III 117).

Što se tiče augurskog *templi*, ako bi kod izabiranja mjesta za šator (*tabernaculum*) došlo do ritualne pogreške, izabiralo bi se drugo mjesto, a ako bi i tu došlo do pogreške, vraćalo se na prvo mjesto (Serv. A. II 178). Prednja strana *templi* zvala se *pars antica*, stražnja *pars postica*, a lijeva i desna *sinistra* odnosno *dextra* (Serv. b. IX 15). Prema Serviju drevni Rimljani hramove su činili *templa* tako da su prvo auguri to mjesto ritualno „oslobodili“ (*liberaretur*) i označili (*effareturque*) – tako su neki hramovi bili *templa* u kojima se, nakon obavljenih auspicija, javno mogla voditi država i mogle su se održavati sjednice senata, dok ima i hramova koji nisu bili *templa* (Serv. A. I 446). Pridjev *augustus* koristio se, strogo govoreći, za građevine koje su posvećene augurijem (Serv. g. IV 228). Ako bi neka bitka loše prošla, trebalo se vratiti u Rim za ponovno obavljanje augurija – kada je to prestalo biti praktično zbog proširivanja

rimске vlasti, odlučeno je da jedno mjesto u zauzetom teritoriju (u provinciji u kojoj se ratuje) bude *ager Romanus*, gdje će zapovjednik ići za slučaj da bude potrebno opet obaviti augurije (Serv. A. II 178).

5. MARCUS TULLIUS CICERO

Ciceron, rođen 106. pr. Kr., najbolji je rimski govornik i njegova su nam djela u velikom dijelu sačuvana; bio je i augur. Proslavio se 63. godine za vrijeme svog konzulata kada je zaustavio takozvanu Katilininu urotu; ubijen je godinu dana nakon Cezara, 43. godine. Uz brojne sačuvane govore imamo i filozofska djela kao i veliku količinu osobne korespondencije.

Što se tiče znakova *ex caelo* Ciceron kaže da je jedini *vitium* (ono što sprječava) komicija grom, koji je u svim drugim stvarima, ako udari s lijeve strane, najbolji znak (Cic. de div. II 43. i 74; usp. također Cic. in Vatin. 20 i Phil. 5, 7). Za ptice kaže da smatraju da su neke, i *alites* i *oscines*, rođene poradi augurija (Cic. de nat. deor. II 160); služe se samo malim brojem ptica (Cic. de div. II 76). Gavran s lijeve, a vrana s desne strane daje dobar znak (Cic. de div. I 85). Svaka ptica može činiti *tripudium* (Cic. de div. II 73); ako kokoši iz usta ispadaju komadići hrane, to je *tripudium solistimum* (Cic. de div. I 27-28 i II 72). Ciceron napada praksu svoga vremena kada su se većinski koristili znakovi *sive tripudio sive de caelo*, govoreći da su to tek slike ili imitacije – „*simulacra sunt auspiciozum, auspicia nullo modo*“ (Cic. de div. II 71). *Iuges auspiciuz* loš je znak zbog kojega auguri zapovijedaju da se ujarmljena stoka ispregne (Cic. de div. II 77).

Auspicia maiora, prema Ciceronu, uveo je Numa Pompilije (Cic. de rep. II 26). *Auspicia ex acuminibus*, znakove iz vrhova koplja, već je Marko Marcel zapustio (Cic. de div. II 77). Ciceron kaže kako su prije oni zaduženi za auspicije sami običavali promatrati nebo, a u njegovo vrijeme su naređivali da to radi čovjek koji čuva svete kokoši i da zatim javi što je vidio (Cic. de div. II 74). U augurskoj molitvi spominju se rijeke *Tiberinus*, *Spino*, *Almo*, *Nodinus* (Cic. de nat. deor. III 52). *Lituus*, zakrivljen i od vrha zaobljen štap, također se spominje kao najjasniji znak augurske časti, kojim se, prema Ciceronu, zasigurno Romul koristio kad je obavljao ograničavanje prostora (Cic. de div. I 30). Jedan stari zakon o kojem Ciceron govori (Cic. de leg. II 21) zahtijeva da svećenici inauguriraju vinograde i šiblJake za spas naroda (*vineta virgetaque <ad> salutem populi auguranto*).

Dobar augur imat će na umu da su mu dijelovi neba, pomoću kojih često može pomoći državi, božanskom voljom predani (Cic. de leg. III 43). U spomenutom zakonu (Cic. de leg. II 21) piše „neka promatraju gromove s neba u određenim dijelovima (sc. neba)“ i „neka grad, polja i *templa* drže *liberata et effata* (ritualno oslobođena i određena)“. Rimljanima je lijeva

strana bila pogodnija (što se tiče znakova), a Grcima i barbarima desna, premda su Rimljani ono što je dobro, a s desne strane, nazivali *sinistrum* (Cic. de div. II 82). Ciceron nam opisuje kako su Publije Scipion i Gaj Figul bili nevaljano izabrani za konzule zato što je Tiberije Grakho, kada je drugi put bio konzul, učinio ritualnu grešku pri postavljanju šatora, odnosno nije obavio auspicije pri prelasku preko *pomerii* (Cic. de. nat. deor. II 10-11).

Što se tiče auguralnog prava, Ciceron nam daje još podataka (Cic. de leg. III 9): tako jedan zakon zahtijeva da, kada ne bude ni konzula ni diktatora (*magisterve populi* – i u auguralnim knjigama stoji *magister populi* kao naziv za diktatora – Cic. de rep. I 63), auspiciji pripadnu ocima i da oni daju nekoga tko će u skupštini pravilno postaviti konzule. Jedna bi osoba tokom rata ili većih građanskih nemira, ako senat tako odluči, postala diktator (*populi magister*) na period ne veći od šest mjeseci i imala bi jednaka prava kao i dva konzula; treba biti potvrđen *ave sinistra* (Cic. de leg. III 9). Auguralne knjige daju podatak (Cic. ad Att. IX 9, 3) da nije dozvoljeno da konzule postavljaju pretori, zato što konzuli imaju *maius imperium* (dok pretori imaju *minus imperium*, a *minus imperium* ne može predlagati *maius imperium*), i da nije dozvoljeno ni da same pretore postavljaju drugi pretori, zato što se oni izabiru kao kolege konzula, koji imaju *maius imperium*. U istim knjigama piše da je postojalo pravo priziva na narod protiv odluka kralja (Cic. de rep. II 54) i da nije dozvoljeno da se narodna skupština održava ako grmi, *Iove tonante, fulgurante* (Cic. de div. II 42; usp. Cic. de dom. 39). Ciceron ističe političku moć i autoritet augura govoreći (Cic. de leg. II 31) koliko je važno da se naumljeni čin prekine ako jedan augur kaže „*alio die*“ („drugi dan“), ili da se poništi zakon koji nije po pravu odobren. Nije se smjela dovoditi nova kolonija na mjesto gdje je već, uz obavljanje auspicija, dovedena kolonija, no mogli su se primiti novi kolonisti (Cic. Phil. 2, 102).

6. MARCUS TERENTIUS VARRO

Varon je autor brojnih djela među koja spadaju *De lingua Latina*, *Res rusticae*, *Antiquitates rerum humanarum* i *Antiquitates rerum divinarum*. Živio je u I. st. pr. Kr. i studirao je u Rimu i Ateni, a zna se za 55 naslova njegovih djela.¹⁵

Varon spominje izraz *oscines*, govoreći kako je to složenica riječi *os*, i za njih kaže da ustima (znači, pjevom) čine auspicij (Varro de l. L. VI 76; usp. Fest. 197). Navedeni su i *sodales Titii*, koji su nazvani prema ticijskim¹⁶ pticama koje se promatraju u augurijima (Varro de l. L. V 85). Prema Varonu u auguralnim knjigama umjesto *terra* piše *tera*¹⁷ (Varro de l. L. V 21),

¹⁵ Vidi više pod „Varro (Marcus Terentius Varro)“ u *Oxford Classical Dictionary*.

¹⁶ Dio rekonstruiran.

¹⁷ Varon kaže da je to od *teritur*, no vidi de Vaan, 2008: 616.

umjesto *tempestat* piše *tempestus* (Varro de l. L. VII 51), a za bogove koje Samotračani nazivaju *θεοὶ δυνάτοί* piše *divi qui potes* (Varro de l. L. V 58); Varon spominje i tehnički izraz *augurium agere* (Varro de l. L. VI 42) i *avem specere* (Varro de l. L. VI 82). *Ambiegna bos*, u augurskim terminima, govedo je oko kojega se postavljaju ostale žrtve (Varro de l. L. VII 31).

Auguri su obično inaugurirali krenuvši iz tvrđave po *sacrae viae* (Varro de l. L. V 47). Gradski auspicii (*auspicia urbana*) bili su samo unutar pomerija (Varro de l. L. V 143). *Templum*, prema Varonu, izvorno dolazi od glagola za gledanje (*a tuendo primum templum dictum*) i nabraja njegova četiri dijela, istočni dio *pars sinistra*, zapadni *dextra*, južni *antica* i sjeverni *postica* (Varro de l. L. VII 6); auspicii s lijeve strane (*sinistra*) smatrali su se dobrima (Varro de l. L. VII 97). Mjesto za augurije (*templum*) određivalo se riječima koje nisu uvijek bile iste, i Varon nam daje riječi koje su bile korištene za tvrđavu (Varro de l. L. VII 8)¹⁸: „*Templa* i *tesca* neka mi budu takva, do gdje ih ja budem po obredu, jezikom izjavio. Ono pravo stablo koje god da je, koje smatram da sam izrekao, neka mi bude *templum* i *tescum* prema lijevo. Ono pravo stablo koje god da je, koje smatram da sam izrekao, neka mi bude *templum* i *tescum* prema desno. Između toga (neka mi bude *templum* i *tescum*) za usmjeravanje, gledanje i tumačenje, kako smatram da sam ih po obredu izrekao.“ Za odrediti *templa* koristi se tehnički izraz *effari templa*, auguri izriču granice unutar njih (Varro de l. L. VI 53). Kaže se *effata* zato što auguri izvan grada u polju izreknu granicu nebeskih auspicija (Varro de l. L. VI 53).

Pet je vrsta polja, *Romanus*, *Gabinus*, *peregrinus*, *hosticus* i *incertus*; *Romanus* je dobilo ime po Romulu, a *Gabinus* po gradu *Gabii* (Varro de l. L. V 33). *Peregrinus* je „umireno“ polje koje se nalazi izvan rimskog i gabinskog, zato što se u ova dva na jedinstven način dijele auspicii; prema Varonu, *peregrinus* dolazi od glagola *pergere*, jer se iz Rima išlo u smjeru tog polja (Varro de l. L. V 33). Tehnički je *ager Gabinus* isto tako *peregrinus*, no zbog posebnosti u auspicijima odvojen je od ostalih; *hosticus* je dobilo ime po riječi *hostis*, a za *ager incertus* ne zna se u koju kategoriju spada (Varro de l. L. V 33). Varon kaže da u auspicijima postoji podjela na one koji imaju pravo motrenja i koji nemaju (Varro de l. L. VI 82). Cenzor bi, nakon obavljanja auspicija unutar *templi*, zapovjedio glasniku da pozove ljude (Varro de l. L. VI 86).

¹⁸ Ovaj citat prevodio sam prema izdanju Kent, 1938.

7. TITUS LIVIUS

Tit Livije slavni je rimski historiograf koji je živio u I. st. pr. Kr. i po. Kr. i napisao je djelo koje je nazvao *Ab urbe condita*. Od sveukupno 142 knjige sačuvana je prilično mala količina, dok se ostatak može nadopuniti iz drugih autora i iz sažetaka.¹⁹

Livije nam daje tijek obreda inauguracije Nume (Liv. I 18, 6-9): augur (osnovao ih je Numa, Liv. IV 4, 2) ga je odveo u tvrđavu, gdje je Numa sjeo na kamen, okrenut prema jugu. Augur je sjeo pokrivenne glave s njegove lijeve strane držeći *lituus* u svojoj desnoj ruci, i s pogledom na grad i polje pomolio se bogovima i odredio regije od istoka do zapada – rekao je da je prema jugu desna strana, a prema sjeveru lijeva te je odredio znak koji je bio na samom kraju svoga vidika. Zatim je prebacio *lituus* u svoju lijevu ruku, a desnom je uhvatio Numinu glavu i izmolio: „Oče Jupiteru, ako je pravo da ovaj Numa Pompilije, čiju glavu ja držim, bude kralj Rima, molim te da nam pokažeš sigurne znakove unutar granica koje sam napravio.“ Nakon toga izrekao je auspicije za koje je htio da budu poslani.

Jupiterov hram bio je *templum* (Liv. VIII 5, 8), a Kapitolij je bio, nakon obavljenih augurija, obredno očišćen (*augurato liberaretur*) – Liv. V 54, 7. Izvan rimskog polja, koje se nalazi u Italiji, nije dopušteno da netko bude imenovan diktatorom (Liv. XXVII 5, 15). Livije kaže da su ljudi upućeni u religijske i pravne zakone rekli, kada su jedne godine oba konzula umrla, da konzul koji ih je nadomjestio ne može održavati komicije (Liv. XLI 18, 16). Kada je jedan konzul objavio dan određen za sastajanje legija i nakon toga ušao u *templum* bez obavljanja auspicija, auguri su rekli da dan nije valjano objavljen, *vitio diem dictam* (Liv. XLV 12, 10).

8. AULUS GELLIUS

Gelije je živio u II. st. po. Kr. i napisao je djelo *Noctes Atticae* koje je možda izdano oko 180.²⁰ Djelo je dobro sačuvano i temelji se na bilješkama koje je radio čitajući raznovrsna djela, a ideja da od toga napravi knjigu došla mu je u noćima koje je proveo u Atici.²¹

Što se tiče ptica, Gelije citira Higina koji kaže da auguri nazivaju ptice koje pogodno lete ili staju na pogodna mjesta *praepetes*, te da i mjesta nazivaju *praepetes* (Gell. VII 6). Nigidije Figul, prema Geliju, kaže da su *aves inferae* suprotne od *praepetum*: „Razlikuje se desna od lijeve, *praepes* od *inferae*. Pričajući o rimskom shvaćanju pojma „dan“, kaže da magistrat, na dan na koji treba obaviti neki službeni čin, poslije ponoći obavlja auspicije, a čin

¹⁹ Vidi više pod „Livy (Titus Livius)“ u *Oxford Classical Dictionary*.

²⁰ Vidi više pod „Gellius, Aulus“ u *Oxford Classical Dictionary*.

²¹ Ibid.

poslijepodne, i da se kaže da je u isti dan obavio i auspicije i čin (Gell. III 2, 10). Auguri kažu da je *pomerium* mjesto unutar određenog polja (*intra agrum effatum*) koje se nalazi iza zida i oko cijeloga grada i on je granica gradskih auspicija (Gell. XIII 14, 1). Onaj tko bi povećao rimski narod poljem zauzetim od neprijatelja imao bi *ius proferendi pomerii*, pravo proširenja pomerija, no on se nikada nije proširio na Aventin, zato što su ga smatrali zlokobnim zbog nepogodnih ptica – tu je Rem bio motrio ptice (Gell. XIII 14).

Zapovjedbno je da na dan na koji se trebaju održati centurijske komicije nijedan niži magistrat (*magistratus minor*) ne smije objaviti nepovoljne znakove s neba (Gell. XIII 15). Geli je citira prvu knjigu o auspicijima augura Marka Mesale (Gell. XIII 15) i daje nam podatke o auguralnom pravu. Tako kaže da su patricijski auspiciji podijeljeni na dva dijela, od kojih je jedan dio *maxima auspicia*, i oni pripadaju konzulima, pretorima i cenzorima. Ipak oni međusobno nemaju jednaku snagu zato što cenzori nisu konzulovi i pretorovi kolege, a pretori su kolege konzula. Zbog toga konzuli i pretori cenzorima, a cenzori konzulima i pretorima ne remete i ne poništavaju auspicije, dok cenzori mogu među sobom poništavati i potvrđivati auspicije, kao i pretori i konzuli među sobom. Pretor pravno ne može ni pretora ni konzula predložiti, što je naslijeđeno od prijašnjih vremena i potvrđeno u komentarima Gaja Tuditana, zato što pretor ima *minus*, a konzul *maius imperium*; onaj s većim imperijem ne može biti predložen od strane nižeg imperija, kao što ni viši kolega ne može biti predložen od nižeg. Cenzori se ne predlažu jednakim auspicijem kao konzuli i pretori; ostali magistrati imaju manje auspicije (*minora auspicia*). U Mesalino vrijeme, kada je pretor postavljao pretore, slijedili su *veterum auctoritatem* i u tim komicijama nisu bili u auspiciju. Što se tiče manjih magistrata, Mesala u istoj knjizi, prema Geli, kaže da konzul može preuzeti narodnu skupštinu (*et comitatum et contionem*) od svih magistrata; i pretor može preuzeti skupštine, no ne od konzula (Gell. XIII 16). Manji magistrati nikada ne mogu preuzimati skupštine i zbog toga prvi manji magistrat koji pozove skupštinu jedini ispravno djeluje, jer se s narodom ne smije dva puta u istome danu posloovati, i drugi mu ne mogu preuzeti skupštinu (Gell. XIII 16).

9. OSTALI LATINSKI IZVORI

Plinije Stariji, ujak Plinija Mladega, napisao je, između ostalog, djelo *Naturalis historia* u 37 knjiga i živio je u zadnjoj četvrtini I. st. pr. Kr. i u I. st. po. Kr.²² Kada priča o munjama, spominje kako je lijeva strana pogodna (Plin. n. h. II 142). Kao i neki drugi autori, daje nam podjelu ptica na *oscines* i *alites* (Plin. n. h. X 43); kaže da vapaj rovke poništava augurij (Plin.

²² Vidi više pod „Pliny the Elder“ u *Oxford Classical Dictionary*.

n. h. VIII 223). Za *avis clivia* kaže da je neki nazivaju *clamatoria*, a *Labeo prohibitoria* (Plin. n. h. X 37).

Makrobije²³ je živio u V. stoljeću i autor je djela *Saturnalia* u kojem prikazuje razgovore smještene na večer prije, kao i na same Saturnalije.²⁴ U Saturnalijama je sačuvan podatak da su stari zabranjivali sazivanje ljudi na dane koji su bili obilježeni oprečnim stvarima, kao i na praznike, a za potonje citira Varona koji kaže da u auguralnim knjigama piše da „ne valja tijekom praznika sazivati ljude: ako ih tko bude pozvao, neka se prinese žrtva okajnica“ (Macrob. Sat. I 16, 19). Julije Cezar u knjizi o auspicijima kaže da se na tržišne dane ne može održavati narodna skupština, odnosno poslovati s narodom, stoga se ne mogu održavati ni komicije (Macrob. Sat. I 16, 29).

Harizije,²⁵ gramatičar iz IV. stoljeća i autor djela *Ars grammatica*,²⁶ tvrdi da je Porfirije kod Verija i Festa našao podatak da u augurskim knjigama piše „*sane sarcteque...*“ (Charis. Keil. gr. I. p. 220, 28-29; usp. Fest. 322). Plaut, najpoznatiji rimski komediograf, kaže da je s lijeve strane povoljan djetlić i vrana, a s desne gavran i sova (Plaut. Asin. 2, 1, 11). Prema gramatičaru Noniju Marcelu,²⁷ Higin kaže da sova pripada Vesti, a djetlić Marsu (Non. Marc. 518). Donat,²⁸ gramatičar iz IV. stoljeća i učitelj sv. Jeronima,²⁹ kaže da je *obnuntiare* objaviti nešto loše, a *adnuntiare* je objaviti nešto dobro— auguri koji su vidjeli loš znak čine obnuncijaciju (Donat. ad Ter. Ad. 4, 2, 9).

10. GRČKI IZVORI

Plutarh³⁰ je rođen u prvoj polovici I. st. po. Kr., a umro je nakon 120.; jedan mu katalog iz IV. st. pripisuje 227 naslova.³¹ Plutarhovo 99. rimsko pitanje daje nam podatak da se augurima, čak i ako bi počinili velika nedjela, ne bi oduzimala njihova svećenička čast. Nije im bilo dozvoljeno promatrati ptice ako imaju ranu (Plut. qu. Rom. 73) i smatrali su da svjetiljke koje nose moraju biti otkrivene, bez poklopca (Plut. qu. Rom. 72). U Numinom životopisu (Plut. Num. 7) daje opis Numine inauguracije koji je veoma sličan Livijevu (Liv. I 18, 6-9).

²³ Tekst prema izdanju koje je priredio Ludwig von Jan.

²⁴ Vidi više pod „Macrobius Ambrosius Theodosius“ u *Oxford Classical Dictionary*.

²⁵ Tekst prema Keil, 1857.

²⁶ Vidi više pod „Charisius, Flavius Sosipater“ u *Oxford Classical Dictionary*.

²⁷ Tekst prema Lindsay, 1903.

²⁸ Koristio sam tekst koji je dao Regell.

²⁹ Vidi više pod „Donatus, Aelius“ u *Oxford Classical Dictionary*.

³⁰ Tekst prema Babbitt, 1962 i Perrin, 1914.

³¹ Vidi više pod „Plutarch“ u *Oxford Classical Dictionary*.

Kasije Dion,³² pisac iz II. i III. st. te autor djelomično sačuvane rimske povijesti,³³ spominje *augurium salutis* (τὸ οἰώνισμα τὸ τῆς ὑγείας ὠνομασμένον) i za njega kaže da se dogodio nakon dugo vremena (διὰ πάνυ πολλοῦ ποιῆσαι) te da se tim augurijem pita boga dopušta li da se uopće traži *salus* rimskome narodu, kao da bez tog dopuštenja nije dopušteno niti tražiti to (Cass. Dio. XXXVII 24). Taj augurij trebao se obaviti na dan kada im se vojska ne bi borila, ne bi išla u rat niti se spremala za njega, tako da se rijetko obavljao; augurij opisan na ovome mjestu nije dobro prošao jer su im proletjele nesretne ptice (ἔξεδροι... ὄρνιθες) – Cass. Dio. XXXVII 24-25. Spominje se *augurium salutis* i kad Kasije piše o Cezaru (Cass. Dio. LI 20) i tu je, čini se, povoljno prošao.

Dionizije Halikarnašanin,³⁴ povjesničar koji je za vrijeme Augusta stigao u Rim i napisao *Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία* u 22 knjige,³⁵ kaže da je munja koja ide s lijeva na desno dobar znak (Dion. Hal. II 5, 2). Romul je donio zakon da kurije postavljaju svećenike i služitelje bogova, a da njih potvrde tumači božjih znakova, auguri (Dion. Hal. II 22, 3). Romul je naredio da nitko na sebe ne uzima poziciju kralja ili nekakvu drugu službu ako ne bi bio potvrđen od boga, i to se očuvalo čak i nakon pada kraljevstva (Dion. Hal. II 6). Dionizije opisuje kako je to izgledalo u njegovo vrijeme: oni koji bi trebali preuzeti neke službe bili bi u polju i, ustavši oko zore, na otvorenom bi molili neke molitve, dok bi neki auguri koji primaju plaću od države rekli da su vidjeli munju s lijeve strane, premda je zapravo nije bilo (Dion. Hal. II 6).

11. ZAKLJUČAK

Fest nam je važan izvor za augure zato što se zanimao za nepoznate i rijetko korištene riječi i količinski nam je dao najviše podataka. S druge strane, on se za auguralnu disciplinu zanima samo s lingvističke perspektive, tako da, iako je opisao mnogo tehničkih izraza, ne ide u toliku dubinu. Kod Servija se također nalazi relativno velika količina podataka te ide u veću dubinu od Festa, kad god mu Vergilije svojim stihovima to dopusti. Ciceron se najviše zanimao za auguralno pravo i političku moć koju su auguri imali, a kako je i sam bio augur, logično je što u njegovim djelima imamo sačuvanih podataka koji se tiču ove teme. Varon isto ima lingvističkih podataka, ali je detaljan i daje nam jednu ritualnu formulu. Tit Livije, budući da je povjesničar, o augurima piše samo ako to doprinosi prikazu povijesti; ipak, kod njega je sačuvan primjer inauguracije. Gelijske, osim zanimljivih podataka iz auguralnog prava, samo

³² Tekst prema Cary, 1914 i Cary, 1955.

³³ Vidi više pod „Cassius Dio“ u *Oxford Classical Dictionary*.

³⁴ Tekst prema Cary, 1960.

³⁵ Vidi više pod „Dionysius (7)“ u *Oxford Classical Dictionary*.

usputno dotiče ovu tematiku; ostali pisci koji su pisali na latinskom također se samo usputno dotiču augura. Grčki pisci, poput Livija, pišu u kontekstu povijesnog djela; uz to Plutarh ima i neke zanimljivosti u svojim rimskim pitanjima.

LITERATURA

Babbitt, Frank Cole. 1962. *Plutarch's Moralia. Vol. IV.* The Loeb Classical Library.

Cary, Ernest. 1914. *Dio's Roman History. Vol. III.* The Loeb Classical Library.

Cary, Ernest. 1955. *Dio's Roman History. Vol. VI.* The Loeb Classical Library.

Cary, Ernest. 1960. *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus. Vol. I.* The Loeb Classical Library.

Classical Latin Texts. <http://latin.packhum.org/> (pristupljeno 5. rujna 2017.).

De Ponor, Aemilius Thewrewk. 1889. *Sexti Pompei Festi de verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome.* Budapestini: Sumptibus Academiae Litterarum Hungaricae.

De Vaan, Michiel. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages.* Leiden; Boston: Brill.

Der Kleine Pauly. 2013. Ur. Ziegler, K. i Sontheimer, W. Stuttgart; Weimar: Metzler.

Divković, Mirko. 2006. *Latinsko-hrvatski rječnik.* Bjelovar: Dunja.

Dumézil, Georges. 1996. *Archaic Roman religion; with an appendix on the religion of the Etruscans.* Prevedo Philip Krapp. Baltimore; London: The Johns Hopkins University Press.

Glare, P. G. W. 2012. *Oxford Latin Dictionary. 2nd edition.* Oxford University Press.

Keil, Henry. 1857. *Grammatici Latini. Vol. I.* Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri.

Kent, Roland G. 1938. *Varro on the Latin Language. Vol. I.* The Loeb Classical Library.

Lindsay, Wallace M. 1903. *Nonii Marcelli de conpendiosa doctrina.* Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri.

Logeion. <http://logeion.uchicago.edu/> (pristupljeno 4. rujna 2017.).

Oxford Classical Dictionary. 3rd revised edition. 2003. Ur. Hornblower, Simon i Spawforth, Anthony. Oxford University Press.

Perrin, Bernadotte. 1914. *Plutarch's Lives. Vol. I.* The Loeb Classical Library.

Regell, Paul. 1882. *Fragmenta auguralia. Königliches Gymnasium zu Kirschberg* Progr. No. 164. 3-19.

Von Jan, Ludwig. *Macrobius: The Saturnalia.*

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/macrobius/saturnalia/home.html>
(pristupljeno 4. rujna 2017).

Warmington, E. H. 1935. *Remains of Old Latin. Vol. I.* The Loeb Classical Library.

Wissowa, Georg. 1912. *Religion und Kultus der Römer. 2. Aufl.* München: Beck.